

**“Ο Πηνεϊός στην Αρχαιότητα και τον Μεσαίωνα:
προσδιορίζοντας τη σχέση της Λάρισας με την περιβάλλουσα χώρα της”**

Ευχαριστώ πολύ τον δήμαρχο κ. Καλογιάννη, τον αντιδήμαρχο κ. Σούλη και την κ. Γκουντρουμπή για την πρόσκληση συμμετοχής στο παρόν αναπτυξιακό συνέδριο και για την όλη συνεργασία. Αξίζουν συγχαρητήρια στον Δήμο Λαρισαίων που βλέπει έτσι ακριβώς το ζήτημα της ανάπτυξης της πόλης, και ειδικά τον διαχρονικό ρόλο του Πηνεϊού, λαμβάνοντας υπόψη την εμπειρία του παρελθόντος για την ανάπτυξη, βελτίωση όρων ζωής, τον πολιτισμό.

Κυρίες και Κύριοι,

Όλα τα μεγάλα έργα ή τα σχέδια για τέτοια έργα σε χώρες όπως η Ελλάδα πρέπει να αρχίζουν όχι ακριβώς από το παρελθόν, αυτό μόνο του δεν λέει τίποτα, αλλά από τον τρόπο προσαρμογής στη φύση των παλαιότερων γενεών, όσων άφησαν κατάλοιπα, από την προϊστορική εποχή. Ο τρόπος των αρχαίων μάς δείχνει τον δρόμο, τον οποίο μπορούμε να τηρούμε εντελώς, εν μέρει ή και καθόλου, ανάλογα με την κρίση μας υπό την βασική προϋπόθεση του λόγου της γνώσεως. Οι προτεραιότητες κάθε εποχής υπερισχύουν, αλλά και η σύγκριση με το παρελθόν κρίνει το επίπεδο του πολιτισμού μας. Η σχέση με το παρελθόν επομένως δεν είναι δεσμευτική, αλλά συγκριτική. Κι όποιος είναι καλοπροαίρετος βλέπει ευνοϊκά τον προηγούμενο, όπως και τον επόμενο, τις νέες γενιές που ακολουθούν...

Είναι γεγονός ότι οι βιονικοί άνθρωποι, οι άνθρωποι του εδώ και σήμερα, αν δεν έχουν ικανοποιητική συνείδηση του παρελθόντος, δεν βλέπουν το μέλλον. Αλλά και δεν χρειάζεται να πείσουμε τους συμπολίτες ότι οι παλαιοί Λαρισαίοι ήταν οι πιο έξυπνοι των Ελλήνων, οι πιο μεγάλοι, αρκεί να δούμε αν στην εποχή τους έκαναν σωστές επιλογές, προσαρμόστηκαν στο περιβάλλον, επιβίωσαν. Κι αυτό φαίνεται από το γεγονός ότι τους δικαίωσε η Ιστορία [Είναι κάτι διαφορετικό η ηθική δικαίωση].

Το πρώτο που έκαναν ήταν να διαλέξουν τον τόπο που έκτισαν, τη Λάρισα, στον λόφο του Φρουρίου, μια επιλογή που τους βγήκε με το πέρασμα του χρόνου. Το πανάρχαιο, προελληνικό όνομα της πόλης επέζησε χιλιάδες χρόνια. Γύρω υπήρχαν και άλλοι οικισμοί, αλλά σήμερα η εκμηδένιση των αποστάσεων δεν βοηθά να συλλάβουμε τη σχέση τους με τον λόφο του Φρουρίου, που αναδείχθηκε στα κλασικά χρόνια σε αρχαία Ακρόπολη της πόλης. Αλλά η μικρή αυτή πόλη, σαν σημερινό χωριό, μόνον στα ιστορικά χρόνια αναδείχθηκε σε κέντρο της περιοχής και του «κάμπου των Πελασγών», όπως την αποκαλεί ο Σοφοκλής στη χαμένη τραγωδία του «Λαρισαίοι». Γι'αυτό όλος ο κάμπος της Λάρισας ονομάστηκε Πελασγιώτις. Θα αναφερθώ εν ολίγοις στη χωροταξική οργάνωση της πόλεως Λάρισα, το άστυ και τη χώρα της. Τονίζω τρία σημεία:

1. Αρχικά ο μεγάλος οικισμός ήταν η Άργισσα, το κέντρο του Άργους, της «λευκής» (αργιλώδους) πεδιάδας, του Πελασγικού Άργους (έναντι αυτών της Πελοποννήσου και της Ορεστίδος-Καστοριάς). Εντοπίστηκε 5 χιλ. δυτικά, δίπλα στον Πηνεϊό, ελέγχοντας τα στενά της Γούνισσας με τις μυκηναϊκές οχυρώσεις, πύλες που οδηγούσαν στο κέντρο της Θεσσαλίας (στη συμβολή νομών Λαρίσης, Καρδίτσης και Τρικάλων, βλ. στη συνέχεια). Η περιοχή αυτή έδωσε και τα παλαιότερα δείγματα αρχιτεκτονικής τέχνης, όπως μία αρχαϊκή ανάγλυφη ζωφόρο από τα Δένδρα στο Μουσείο Λάρισας. Η Άργισσα από την επάνω μεριά του Πηνεϊού, όριζε την εύφορη πεδιάδα χάρη στις ετήσιες πλημμύρες που όλοι ξέρουμε και γίνονται μέχρι σήμερα

πρωτίστως στις εκτάσεις βορείως του ποταμού. Επειδή όριζε αυτούς που ζούσαν «Πέραν», λεγόταν Περραιβία (άποψη του Fr. Staehlin), οι κάτοικοι Περραιβοί. Οι πόλεις της Περραιβίας (Άργισσα, Γόννοι, Φάλαννα, κτλ κατέχουν πλοία, εννοείται στον Πηνεϊό πρώτα) με τα οποία συμμετέχουν στον Τρωϊκό πόλεμο (Ιλιάς, ραψωδία Β), αλλά όχι η Λάρισα, η οποία τότε ουσιαστικά ήταν ένα ασήμαντο χωριό. Σε μία καθαρά αγροτική, κλειστή, κοινωνία η πόλη με τον πιο εύφορο κάμπο είναι και η πιο πλούσια. Η καλλιεργημένη γη είναι το δώρο του ποταμού της.

2. Η ΒΑ. και ΝΑ. περιοχή της Λάρισας είναι πιο χαμηλή και είναι έρμαιο και από τον Πηνεϊό και από τα νερά που έφερναν πλημμύρες από το Ασμάκι (περιοχή εργοστασίου Ζαχάρεως) που τα έριχνε στον Πηνεϊό συνδέοντάς τον έστω για λίγο ουσιαστικά με την λίμνη Κάρλα, τότε Βοιβηΐδα. Στα ελληνιστικά χρόνια κτίστηκε ένα φράγμα, οπότε τότε εξασφαλίστηκε καλύτερα η επικοινωνία της Λάρισας προς Τέμπη, αλλά και προς Αγιά-Αγιοκάμπο. Η περιοχή αυτή με κέντρο τον Πλατύκαμπο (το επικυρώνει η λέξη) είναι το Δώτιον πεδίο, έχει θεά τη Δως, Δήμητρα (Δα μήτηρ) με περίφημο άλσος. Από Νότον ο κάμπος είχε όρια τη λίμνη Βοιβηΐδα. Εδώ υπήρχε η Λακέρεια (πρβλ. Lake, λάκκος) (προτεινόμενη θέση ο Άγιος Νικόλαος Φονιάς), η μυθική πατρίδα του Ασκληπιού, η οποία αφομοιώθηκε από τη Λάρισα. Στην περιοχή αυτή ζούσαν οι Λαπίθες, αρχικά στους πρόποδες Ολύμπου και Όσσας οι οποίοι κατέλαβαν τον ΒΑ. κάμπο Δώτιον.

3. Η Λάρισα απλώνεται Νότια, προς τη Νίκαια, σε δρόμο που οδηγούσε στις Φερέες (Βελεστίνο) και Παγασητικό, περιοχή με υψώματα, που δεν πλημμυρίζει, αλλά και δεν είναι όσο εύφορη όσο η πέραν του Πηνεϊού, η Περραιβία. Εδώ τελικά αρκετά καθυστερημένα, από τα τέλη του 6^{ου} αι. αναπτύσσεται η πόλη μας σε μία στροφή (κουλούρα) του Πηνεϊού, του έχοντος τη μορφή του πηνίου κυρίως μετά τη Λάρισα. Εξ αιτίας ενός μικρού υψώματος στην κουλούρα αυτή εποπτεύει στην περιοχή ταυτόχρονα. Μια σειρά παλαιότερες πόλεις περιορίζονται. Η Άργισσα, η αγροτική πόλη που έδωσε το όνομα του Άργους των Πελασγών γίνεται απλό προάστειο της Λάρισας. Οι Φεραί, η πατρίδα του Άδμητου, που συνδέει με τη θάλασσα, το επίνειο της Πελασγιώτιδας και του εσωτερικού της Θεσσαλίας γίνεται ένα με τον Δώτιο κάμπο. Η Λακέρεια ομοίως περιορίζεται και τα παιδιά του εκ Λακερρείας Ασκληπιού εμφανίζονται στην Τρίκκη (Τρίκαλα). Πότε και Πως συμβαίνει αυτό;

Συνέβη όταν ελέγχθηκαν τα νερά του συστήματος του Πηνεϊού στο οποίο εντάσσεται και η Κάρλα (Βοιβηΐς) με ενδιαμέσο το Ασμάκι και περιβάλλουν τη Λάρισα από τρεις μεριές, εκτός από τη ΝΔ περιοχή επικοινωνώντας με Θεσσαλιώτιδα (Καρδίτσα), όπου βρισκόταν το πραγματικό κέντρο της Θεσσαλίας στην προ-ομηρική και ομηρική εποχή (μυκηναϊκή). Τα νερά που περιέκλειαν την πόλη σαν αμνιακός σάκος, της έδωσαν ζωή, αλλά και την έκλειναν σε περιορισμένο ορίζοντα.

*

Όπως δείχνουν μια σειρά από στοιχεία η Λάρισα είναι προϊόν εκούσιας ένωσης των περιοίκων. Ο πληθυσμός της περιοχής, άρα και οι ανάγκες, αυξήθηκαν, η προς τα έξω κίνηση των κατοίκων τούς έκανε να βελτιώσουν τις επικοινωνίες σε μία έτσι κι αλλιώς πεδινή περιοχή, στην ουσία το κύριο έργο τους ήταν να δαμάσουν τα πέριξ ρέματα, ποτάμια, λίμνες, στάσιμα ή μη νερά. Σήμερα η εκχέρσωση και ισοπέδωσε και περιόρισε την εικόνα του έντονου ανάγλυφου που υπήρχε. Η ζωή της πόλης θα περάσει τρεις ιστορικές φάσεις:

Α. Γίνεται η ένωση των Θεσσαλών που αποδόθηκε σε μία μυθική μορφή τον Αλεύα τον Πυρρό τον 6^ο αιώνα, σε τέσσερις τετράδες πόλεων, τέσσερις περιοχές με τέσσερις μεγαλύτερες πόλεις (4+4=16). Είναι το Κοινό των Θεσσαλών, ακριβώς **η περιοχή που ενώνεται λόγω του Πηνεϊού και των παραποτάμων του**, ενώνοντας **Πελασγιώτιδα** (Λάρισα έως μοιχό Παγασητικού), **Εστιαιώτιδα** (Τρίκαλα),

Θεσσαλιώτιδα (Καρδίτσα), και τη συνέχεια αυτής, τη **Φθιώτιδα** (Φθιώτιδες Θήβες-Αλμυρό και πιο νότια) (ο αρ. [4] είναι σταυροδρόμι, carrefour, στον χώρο). Τότε αναδείχθηκε η Λάρισα, όπου έκτοτε θα κυριαρχεί η οικογένεια του Αλεύα, οι Αλευάδες, μέχρι τα ελληνιστικά χρόνια. Η ένωση της μεγαλύτερης πεδιάδας είχε μία αρχή, όταν οι κάτοικοι κατάλαβαν ότι η συνεργασία θα τους εξασφάλιζε καλύτερα. Η άμυνα διεξαγόταν με το ιππικό που ήταν εξασκημένο να επιτίθεται σε όποιον στρατό διερχόταν από τη Θεσσαλία, αν προκαλούσε βέβαια ζημιές. Το υπολόγισε ακόμη κι ο Βρασίδης διερχόμενος με τους Σπαρτιάτες του! Το θεσσαλικό ιππικό που προήλθε χάρη στην ένωση όλων των Θεσσαλών, όπως τη διαμόρφωσε ο Πηνειός αποδείχθηκε το ας πούμε 'μογγολικό' ιππικό των Ελλήνων.

Όλοι δρόμοι ή όλα τα ποτάμια, κατέληγαν στη Λάρισα. Εδώ κατηφόριζαν από τα πέριξ οι περίοικοι, χρησιμοποιώντας τον ρου του Πηνειού μερικοί. Αλλά η πόλη είχε τροφές, ψάρια από τον Πηνειό και τη Βοιβηίδα, σιτάρια, κήπους, κτλ. Εξασφάλιζε τη ζωή σε χιλιάδες κατοίκους, είχε δηλαδή μία χώρα ελέγξιμη.

Η Λάρισα ως ένωση όλων των Θεσσαλών φαίνεται από τη νέα λατρεία του Απόλλωνα Κερδώου ότι αρχίζει τη ζωή της αυτόματα ως εμπορική πόλη. Σε αυτή αποβλέπουν όλοι, γίνεται η πρώτη έδρα του Κοινού των Θεσσαλών. Γι' αυτό ενώ η παλαιά Λάρισα (του χωριού, του σημερινού Φρουρίου) είχε προστάτιδα την Αθηνά, η νέα πόλη είχε κέντρο τον Απόλλωνα Κερδώο! (κάπου στην Πλατεία Ταχυδρομείου)! Ο Απόλλων, ο θεός του φωτός, ο πατέρας του Ασκληπιού από την Κορωνίδα, κόρη της Λακέρειας, μετακινείται στη Λάρισα! Το εμπόριο θέλει διαφάνεια, καθαρές σχέσεις, ειλικρίνεια, αυτό που λέγεται σήμερα Πίστη. Κι ο Πηνειός είναι δίπλα της, της εξασφαλίζει υγιεινή ζωή, καθαριότητα, αρκεί να ελέγχεται. Ακόμη κι ο Απόλλων των Δελφών έρχεται και καθαρίζεται ταπεινά στα νερά του Πηνειού για τον φόνο του Πύθωνα. Γι' αυτό κάθε εννέα χρόνια γινόταν μια πομπή από τους Δελφούς μέχρι το ιερό του Απόλλωνα στην έξοδο των Τεμπών για κάθαρση ενός νέου που αναπαριστούσε τον θεό. Στην επιστροφή σταματούσε στη Δειπνιάδα (κοντά στον Πλατύκαμπο) όπως και στον ναό του Απόλλωνα στη Λάρισα. Αλλά ο Απόλλων καθαρίζεται επίσης υπηρετώντας τον Άδμητο των Φερών για τον φόνο του Κύκλωπα! Η αφύλακτη πεδιάδα ευνοεί πιο καθαρές σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων, πρώτα να αποβάλλουν την άγρια φύση τους, με πρώτο τον ίδιο τον θεό του φωτός, των ανοικτών δρόμων (Αγυιέα), των καθαρών πηγών.

Επίσης φέρνει και ανάπτυξη της υγιεινής, της ιατρικής, αφού κατοικούν δεκάδες χιλιάδες άνθρωποι. Άλλωστε ο Απόλλων της Λακέρειας γέννησε τον Ασκληπιό με την Κορωνίδα, την αρχηγό (κοίρανος) στην περιοχή της. Η παραϊατρική των διαβόητων μαγισσών της Θεσσαλίας πάει σε δεύτερη μοίρα μπροστά στο φως του Απόλλωνα. Αξιοποιείται η παράδοση του πρώτου βοτανολόγου, του κένταυρου Χείρωνα. Εδώ έρχεται ο Ιπποκράτης, ο πατέρας της Ιατρικής, γιατί θέλει να συνεχίσει μία αρχαία παράδοση σε νέα μορφή (5^{ος} αι.).

Η προϊούσα ανάδειξη της Λάρισας γίνεται όταν ξεπερνά τα νερά που τη φρουρούν σε έναν ταραγμένο ανασφαλή κόσμο, αλλά και την περιορίζουν. Αφομοιώνει τόσο το Δώτιον πεδίο (ΒΑ., Α.) όσο και μεγάλο μέρος της Περραιβίας (Β, Δ.), ενώ ανοίγεται στον Παγασητικό, που είναι το επίνειο οι Παγασές (έχει παρακμάσει πια η μυκηναϊκή Ιωλκός). Κατόπιν γίνεται κέντρο της θεσσαλικής τετραρχίας, εκτός από ένα διάστημα που έχασε τον έλεγχο λόγω της προσχώρησής της στο άρμα των Περσών. Τον 4^ο αιώνα το Κοινό των Θεσσαλών επανέρχεται πάλι στη Λάρισα.

Η συνέχεια της ιστορίας της είναι γνωστή. Σιγά-σιγά όλοι οι ορεινοί περίοικοι, Περραιβοί, Μάγνητες, Αθαμάνες, κλπ., θα ελέγχεται από τη Λάρισα και το Κοινό των Θεσσαλών. Μέχρι και το μαντείο του Απόλλωνος των Δελφών, με τον οποίο θα έχει ειδική σχέση στους επόμενους αιώνες. Η ένωση των Θεσσαλών, προϊόν ανάγκης, δεν

έγινε με τη βία, αφού όλους τους πότιζαν τα νερά του Πηνειού και των παραποτάμων του. Θεωρητικά κάτι ανάλογο σε μεγάλη κλίμακα συνέβη στη μεταπολεμική Ευρώπη, όταν ενώθηκαν πρώτες στην Ευρωπαϊκή Ένωση οι χώρες του Ρήνου.

Ο πλούτος του κάμπου δημιουργεί κοινωνικές εξελίξεις. Η θεσσαλική φιλοξενία γίνεται παροιμιώδης. Η Λάρισα έχει δύο αγορές, μία εμπορική, και μία για ψυχαγωγία, διάλογο, η Ελεύθερη Αγορά. Τη γη καλλιεργούσαν και οι πενέστες, οι υποτελείς παλαιοί κάτοικοι υπό τους νέους Δωριείς.

Το επόμενο στάδιο ανάπτυξης γίνεται πραγματικότητα όταν οι Θεσσαλοί και οι Λαρισαίοι βλέπουν ότι το μέλλον είναι οι Μακεδόνες. Στηρίζουν τη μακεδονική ηγεμονία με τον Αλέξανδρο, του παρέχουν το περίφημο θεσσαλικό ιππικό, το οποίο είχε αναπτυχθεί πιο πολύ ειδικά στη Λάρισα. Αυτό συνέβαλε τα μέγιστα στην άλωση της Ανατολής. Το θεσσαλικό άλογο, κοντόχοντρο, σαν μουλάρι, ήταν και για δουλειές και για πόλεμο, δεν ήταν ο ταχύτατος αλλά ντελικάτος κέλης ιπποδρομίου. Άντεξε σε όλη την ανατολική εκστρατεία. Η επέκταση έλαμψε στην Ανατολή και έφερε πίσω στη Θεσσαλία με τους Βετεράνους χρυσό και άργυρο, χρήμα που επενδύθηκε και κατέληξε αργότερα να κεφαλαιοποιηθεί στο καλλιμάρμαρο θέατρο, μοναδικό σε τέτοιο μέγεθος σε όλη την Ελλάδα σε αστική περιοχή. (Η Επίδαυρος ήταν πανελλήνιο ιερό). Δεν το έχτισαν μόνο για ψυχαγωγία, για τη διονυσιακή λατρεία, το δράμα, αλλά για να δεξιώνονται σε αυτό όλους τους αντιπροσώπους των Θεσσαλών. Η επιτυχία επέτρεψε στην πόλη να παραμένει κέντρο της Θεσσαλίας, έδρα του Κοινού.

**

Το μεγάλο όμως πολιτικό άλμα της Λάρισας και των Θεσσαλών έγινε προς τη Ρώμη. Οι Λαρισαίοι τη στηρίζουν και επιβραβεύονται. Οι Ρωμαίοι την αφήνουν ελεύθερη, δίδουν τη μακεδονική φρουρά. Γίνεται πάλι ανοικτή πόλη, όπως ταίριαζε στην ρωμαϊκή πολιτεία, που δημιούργησε ένα απέραντο και ανοικτό κράτος με διαρκή ειρήνη. Επέβαλαν τη λατρεία του Ελευθερίου Διός, στη θέση του τοπικού Λαρισίου Διός. Η δικαιοσύνη ελευθερώνει. Έγινε έμβλημα του νέου Κοινού που εδρεύει στο θέατρο. Μάλιστα η θεσσαλική Τετραρχία υπήρξε το πρότυπο, για να εφαρμοσθεί από τους Ρωμαίους που το μελέτησαν στην οργάνωση των ελληνιστικών πόλεων της Ανατολής. Ήθελαν ανοικτό κόσμο, οι πόλεις να είναι ελεύθερες, απλώς να έχουν μία υποχρέωση να συντηρούν τον ρωμαϊκό στρατό που επέβαλε την τάξη και την ασφάλεια.

Εξέλιξη της ρωμαϊκής Λάρισας είναι ότι γίνεται Μητρόπολη της χριστιανικής Εκκλησίας, που κατέχει τις ίδιες σχεδόν περιοχές με το Κοινό. Από Δελφούς (Λοκρίδα) μέχρι Καστοριά. Συγκεντρώνει πολλούς χριστιανούς, αφού τον 2^ο αι. είχε τους πιο πολλούς στην Ελλάδα μαζί με Αθήνα και Θεσσαλονίκη σύμφωνα με έδικτο του Αντωνίνου. Έχει επίσης και εβραϊκή κοινότητα, δείγμα κοσμοπολιτισμού, με δρόμους που ενώνουν Βόρεια και Νότια Ελλάδα. Η πόλη είναι ανοικτή στο καινούργιο.

Όμως η Λάρισα, μια μικρογραφία της Ρωμαϊκής οικουμένης, υφίσταται τη νέα της μοίρα, τις επιδρομές βορείων βαρβάρων, τις ασθένειες, κοκ.. Σε πεδινή περιοχή ήταν σχεδόν απροστάτευτη. Τον 6^ο αι. ο Ιουστινιανός δημιουργεί τη μεσαιωνική Λάρισα. Κτίζει νέα τείχη που συρρικνώνουν την απλωμένη πόλη, κτίζεται και νέος ναός στην Ακρόπολη, οπότε μετατρέπεται σε μεσαιωνικό κάστρο. Έτσι θα αντέξει τον επερχόμενο ανασφαλή Μεσαίωνα.

Η Λάρισα σε όλη την ιστορία της ήταν το πέρασμα στα δύο τμήματα, το βόρειο και το νότιο που είχε δημιουργήσει ο Πηνειός. Γι' αυτό η κύρια πύλη της πόλης στον Μεσαίωνα είναι στον δρόμο προς Τύρναβο, περνώντας στην ξύλινη γέφυρα (το αναφέρει ο Ερρίκος της Βαλενσιέν, περίπου 1204-1205). Εδώ, απέναντι από τον λόφο

του φρουρίου όπου ήταν το αρχαίο ιπποδρόμιο, στρατοπέδευσε ο Βοημούνδος το 1082-83 όταν πολιορκούσε τη Λάρισα (βλ. Άννα Κομνηνή). Εξού και Αλκαζάρ, φρούριο, όνομα που έφεραν μετά το 1492 οι Ισπανόφωνοι Εβραίοι, αλλά μεταφέροντας το Οθωμανικό στρατόπεδο, το οποίο αποτυπώνεται συμβατικά στο πολύ γνωστό χαρακτηριστικό στο βιβλίο του περιηγητή Brown (1669). Το νερό του ποταμού χρειάζεται για το στρατό, την υγιεινή του, αλλά και για την τροφοδοσία με ψάρια. Κάπου εδώ προς τον Πηνειό μπορούσε να ήταν και το Ασκληπιείο, όπου ήλθε ο Ιπποκράτης, ως επίγονος! του Ασκληπιού. [΄Αλλωστε στα Τρίκαλα, την Τρίκκη, το Ασκληπιείο εντοπίστηκε δίπλα στον Ληθαίο.] Εδώ πέθανε και θάφτηκε προς την περιοχή του Αεροδρομίου.

Ο Πηνειός παραμένει ο ζωοδότης της πόλης. Λέγεται τώρα Σαλαμπριάς, Salumbris (= καθαρός), δηλαδή με πόσιμο νερό, όπως το γνωρίζουμε μέχρι τους νεότερους νερουλάδες. Είναι η ίδια γραμμή του καθαριστικού νερού του Πηνειού από την εποχή του Απόλλωνα. Η πόλη έχει κλειστή οικονομία με κήπους, αγρότες αλλά και ποιμένες, Βλάχους και άλλους. Ο Κεκαυμένος λέγει ότι τα ποιμνιά τους τα έφεραν στα όρη της Βουλγαρίας (Σκόπια). Διαθέτει και υπαλλήλους, στρατό, είναι τον 10^ο-11^ο αι. έδρα του θέματος Ελλάδος. Υπάρχουν αστοί, όπως ο Νικήτας Μάγιστρος που είχε γονείς από την Αθήνα και τη Σπάρτη, έζησε εδώ ως γιος υπαλλήλου, αλλά μετά πήγε Κων/πολη και λόγω της θυγατέρας του έγινε συμπέθερος του αυτοκράτορα Ρωμανού Λεκαπηνού. Παραλίγο Η πόλη να γίνει κέντρο αντιστάσεως κατά των Φράγκων το 1204, όταν εδώ ήλθε ο έκπτωτος αυτοκράτορας Αλέξιος Γ΄ Κομνηνός, υπολογίζοντας να έχει τροφοδοσία από τον κάμπο, και εδώ πάντρεψε την κόρη του με τον Λέοντα Σγουρό. Η πόλη δεν χρειαζόταν πια ναυτικό, θάλασσες, να εξάγει το σιτάρι της, όπως έστειλε σιτάρι στη Ρώμη επί Αντωνίνου σε μια σιτοδεία της. Το επίνειο της πόλης είναι μακριά, η τετραπυργία στο Καστρί Λουτρό (εκβολές του Πηνειού) περισσότερο για άτομα ή ο Αλμυρός για μεγαλύτερα εμπορικά φορτία. Οι μακρές επικοινωνίες περιορίστηκαν, υπήρχαν οι εσωτερικές. Η ανοικτή ρωμαϊκή πόλη του φωτός και της δικαιοσύνης, της ισονομίας, της ελευθερίας, έγινε κάστρο με αγροτική οικονομία, κήπους, ποτάμια αλιεία ένθεν και ένθεν του ποταμού. Ο πληθυσμός όμως μειώθηκε πολύ, τα αποχετευτικά έργα παραμελήθηκαν, αναδύθηκαν έλη ανθυγιεινά. Η Λάρισα και ο κάμπος της τον 14^ο αι. ερημώνονται, λόγω του ότι περνούν οι Καταλανοί (1311), γίνεται εμφύλιος (1318 κ.ε.), ακολουθούν επιδρομές Τούρκων πειρατών κοκ., οι κάτοικοι ως αγροτοποιμένες φεύγουν λόγω ανασφάλειας.

Οι Οθωμανοί είναι αυτοί που κάνουν την αναστροφή, δημιουργώντας προς τα έξω τη μεσαιωνική κλειστή οικονομία. Φέρνουν νέους κατοίκους με τον Εβρενός μπέη, τον κατακτητή της περιοχής, ποιμένες (Κουγιούν-ερί, Κόνιαροι). Κτίζουν νέα μεγάλη πέτρινη γέφυρα (τέλος 15^{ου}, αρχές 16^{ου} αι.), προς τον Πέρα (Μαχαλά), δηλαδή ανανεώνουν τον δρόμο προς την Περραιβία, συνοικίζουν τον Τύρναβο. Κτίζουν γέφυρα στο Βρενόζι (Γόνννοι, από τον Εβρενός!, για επικοινωνία με τον Βορρά μέσω Καλλιπεύκης (Τα Τέμπη διαπερνώνται με μικρά αγήματα) και αργότερα τη μεγάλη γέφυρα του Λασποχωρίου. Εξασφαλίζεται πιο άνετη αστική ζωή. Η Λάρισα θα ξεπεράσει και πάλι τα ποτάμια της και θα ανοιχτεί στον κόσμο του 19^{ου}-20^{ου} αιώνα.

Στον 21^ο δεν έχει πρόκληση να γίνει καταξιωμένη πόλη της Ευρώπης;